

بررسی جایگاه تحقیقات آموزشی - تربیتی

در ۳۲ کشور جهان و ایران

معرفی مقاله

دکتر محمود مهرمحمدی و علی رؤوف

تحقیق در آموزش و پرورش تنها ابزاری است که برای بهسازیها و ایجاد تغییرات مفید در کیفیت برنامه‌ها و عملکردهای آموزشی و پرورشی به کار برده می‌شود. هیچ بهبود کیفی در تعلیم و تربیت را نمی‌توان بی‌دخالت این ابزار به مرزهای اطمینان و اعتبار رسانید. بررسی سیاستهای تحقیقاتی دیگران و آگاهی از شیوه‌های پرداختن به این موضوع در کشورهای مختلف جهان به مثابه جستجو برای پیدا کردن مناسبترین و سنجیده‌ترین راه استفاده از این ابزار است.

چهل و دومین اجلاس کنفرانس بین‌المللی تعلیم و تربیت در مردادماه ۱۳۶۹ در کشور سوئیس، فرصت مغتنمی فراهم آورد تا مرکز تحقیقات آموزشی وزارت آموزش و پرورش به بررسی جایگاه پژوهشهای آموزشی - تربیتی در کشورهای مختلف شرکت‌کننده در کنفرانس پردازد. به همین منظور برای جمع‌آوری اطلاعات لازم پرسشنامه‌ای حاوی ۱۰ سؤال تهیه و توسط هیئت نمایندگی جمهوری اسلامی ایران بین سایر نمایندگان کشورها توزیع شد. این پرسشنامه به جمع‌آوری اطلاعات پایه از قبیل اولویتهای تحقیقات آموزشی - تربیتی، درصد بودجه تحقیقات نسبت به کل اعتبارات سالانه آموزش و پرورش، تکافو یا عدم تکافوی این اعتبار، روند تغییر در بودجه تحقیقاتی در ۱۰ سال گذشته، نحوه هماهنگی بین سازمانهای دست‌اندرکار تحقیقات آموزشی، نقش و مسؤلیتهای

وزارت آموزش و پرورش در اجرای طرح‌های تحقیقاتی، شیوه‌های آموزش محققان و چگونگی برخورداری از مدارس تجربی در زمینه تحقیقات آموزشی پرداخته است. مجموع اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه توسط نویسندگان این مقاله مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته است و در کنار آن موقعیت کنونی کشور خودمان و همچنین تلاشهایی که تاکنون در هریک از موارد بالا صورت گرفته است نیز تشریح شده است.

این مقاله را برادران دکتر محمود مهرمحمدی و علی رؤوف تهیه و در اختیار فصلنامه قرار داده‌اند که بدینوسیله از آنان قدردانی می‌شود.

فصلنامه

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

انگیزه و سابقه

چهل و دومین کنفرانس بین‌المللی تعلیم و تربیت، که براساس یک سنت دیرینه در مرداد ۱۳۶۹ در کشور سوئیس برگزار گردید، فرصت مناسبی بود تا مرکز تحقیقات آموزشی وزارت آموزش و پرورش به یک بررسی مقایسه‌ای نسبتاً ساده پیرامون موقعیت پژوهشهای آموزشی - تربیتی در کشورهای شرکت‌کننده در این اجلاس اقدام نماید و از این رهگذر به بازنگری موقعیت ایران در میان نمونه‌های قابل توجهی از کشورهای دنیا بپردازد. با استفاده از این فرصت، پرسشنامه‌ای حاوی ۱۰ پرسش^۱ در مورد مسایل مربوط به انجام تحقیقات آموزشی - تربیتی تهیه و توسط هیأت نمایندگی جمهوری اسلامی ایران که در کنفرانس مزبور شرکت کرده بود^۲، بین نمایندگان سایر کشورها توزیع گردید.

تعداد اندکی از نمایندگان کشورهای شرکت‌کننده طی روزهای کنفرانس پرسشنامه را تکمیل و به هیأت ایرانی تحویل دادند. به دنبال تأخیر در ارسال پرسشنامه‌های باقیمانده، در مهرماه ۱۳۶۹ نامه‌ای به بقیه کشورها ارسال شد و پس از چند ماه مجموعاً ۳۲ پرسشنامه تکمیل شده در اختیار این مرکز قرار گرفت. بررسی زیر حاصل مجموع اطلاعات به دست آمده از طریق پرسشنامه‌های مزبور است.^۳

جامعه آماری این بررسی مجموعه بیش از یکصد و شصت کشوری بود که اجلاس چهل و دومین کنفرانس بین‌المللی تعلیم و تربیت نمایندگان آنها را در یک مکان گرد آورده بود. لذا هیچگونه عمد یا اختیاری در انتخاب این جامعه به کار برده نشده است.

سؤالهای پرسشنامه زمینه‌یاب موضوعاتی هستند که درباره تحقیقات آموزشی - تربیتی درست شده‌اند و در مجموع تصویر نسبتاً روشنی از اهمیت میزان صرف بودجه، نحوه هماهنگی بین طرحها و واحدهای تحقیقاتی، نقش ادارات آموزش و پرورش در استانها، شیوه‌های تربیت محققان و استفاده از مدارس ویژه برای اجرای تحقیقات به دست می‌دهند.

کشورهای پاسخ‌دهنده دارای ویژگیهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی متفاوتی هستند که از پیشرفته‌ترین کشورهای صنعتی جهان تا ضعیف‌ترین کشورهای غیرصنعتی را دربر می‌گیرند. محققاً کشورهای صنعتی دارای فعالیتهای تحقیقاتی وسیعتر و سازمان‌یافته‌تر و با تشکیلاتی مفصل‌تر و منسجم‌تر هستند و بی‌تردید کشورهای غیرصنعتی از امکانات و تجربیات و آگاهیهای همانند برخوردار نمی‌باشند. به همین سبب، در جمع‌بندی پاسخها، مجموع ۳۲ کشور شرکت‌کننده به دو گروه "پیشرفته در صنعت" و "در حال پیشرفت" تقسیم شده‌اند، و نتایج به دست آمده از این دو گروه به‌طور جداگانه مورد بررسی قرار گرفته‌اند تا از این طریق هم مرز بین این گروهها ملحوظ شده‌باشد و هم مقایسه‌ای ملموس و درخور توجه صورت گرفته‌باشد.

در این تقسیم‌بندی هشت کشور زیر در گروه اول قرار گرفته‌اند: آلمان، اسپانیا، ایرلند، پرتغال، ژاپن، کره جنوبی، کانادا و لوکزامبورگ. ۲۴ کشور باقیمانده که گروه دوم را تشکیل

داده‌اند عبارتند از: آلبانی، اتیوپی، اردن، اندونزی، بحرین، بلغارستان، بنین، پاکستان، تایلند، چکسلواکی، رومانی، سوریه، شیلی، عمان، قبرس، کوبا، کویت، گینه، لهستان، مالدیو، مالزی، مجارستان، نیجریه و یونان.

مجموع اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه‌ها براساس تجانسهای موضوعی و هدفهایی که هر پرسش دنبال می‌کند به ترتیب زیر دسته‌بندی شده‌اند. هر دسته با عنوانی خاص به جمع‌بندی و توصیف داده‌هایی پرداخته‌است که از یک یا چند پرسش استخراج شده‌است:

- اولویت تحقیقات آموزشی - تربیتی، پرسش شماره یک.

- بودجه تحقیقات آموزشی - تربیتی، پرسشهای شماره دو، سه و چهار.

- هماهنگی بین سازمانهای تحقیقاتی، پرسش شماره پنج.

- تعیین اولویتها و نقش ادارات آموزش و پرورش استانی در اجرای تحقیقات آموزشی - تربیتی، پرسشهای شماره شش، هفت و هشت.

- آموزش و تربیت محققان، پرسش شماره نه.

- نقش مدارس تجربی (ویژه) در تحقیقات آموزشی - تربیتی، پرسش شماره ده.

پرسشهای ده‌گانه

پرسشهای ده‌گانه در پرسشنامه تنظیمی عبارت بودند از:

۱ - به نظر شما تحقیقات آموزشی - تربیتی در نظام آموزش و پرورش کشورتان از اولویت برخوردار است؟

۲ - سهم اعتبارات تحقیقاتی نسبت به بودجه سالانه آموزش و پرورش در کشور شما چقدر است؟

۳ - آیا به نظر شما اعتباری که به تحقیقات آموزشی - تربیتی اختصاص داده شده‌است کافی است؟

۴ - روند تغییرات بودجه تحقیقات آموزشی - تربیتی در ده سال گذشته در کشور شما چگونه بوده‌است؟

۵ - در کشور شما هماهنگی بین سازمانهای گوناگونی که دست‌اندرکار تحقیقات آموزشی - تربیتی هستند چگونه تأمین می‌شود؟

۶ - آیا در کشور شما تعیین اولویتهای تحقیقاتی و انتشار آن بین سازمانهایی که به تحقیق اشتغال دارند از مسؤلیتهای وزارت آموزش و پرورش است؟

۷ - آیا ادارات آموزش و پرورش استانها نقش عمده‌ای در اجرای طرحهای تحقیقات آموزشی - تربیتی ایفا می‌کنند؟

۸ - آیا در ادارات آموزش و پرورش استان، واحد ویژه‌ای که مسؤلیت انجام طرحهای تحقیقاتی را به عهده داشته باشند وجود دارد؟

۹- در کشور شما آموزش و تربیت محققان آموزشی - تربیتی چگونه انجام می‌گیرد؟
 ۱۰- آیا به نظر شما مدارس تجربی عامل مهمی در نظام تحقیقات آموزشی - تربیتی محسوب می‌شوند؟

۱- اولویت تحقیقات آموزشی - تربیتی

تقریباً تمامی کشورهای پاسخ‌دهنده برای تحقیقات آموزشی - تربیتی جایگاهی برتر قائلند و بر اولویت آن صحنه می‌گذارند. از مجموع کشورهای پاسخ‌دهنده، فقط سه کشور از کشورهای در حال پیشرفت، (بلغارستان، بنین و نیجریه) به تحقیقات آموزشی - تربیتی اولویت نداده‌اند. چهار کشور پیشرفته در صنعت و ۱۵ کشور در حال پیشرفت اظهار داشته‌اند که تحقیقات آموزشی - تربیتی از اولویت برتر برخوردار است. چهار کشور دیگر از گروه اول و شش کشور از گروه دوم اولویت آنرا تا حدودی قطعی دانسته‌اند.

جدول شماره یک - پرسش اول

تحقیقاً		تقریباً		ابدأ	
فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
۴	۵۰	۴	۵۰	-	-
۱۵	۶۲/۵	۶	۲۵	۳	۱۲/۵

کشورهای پیشرفته در صنعت
 کشورهای در حال پیشرفت

در مورد ایران باید اشاره کرد که تحقیقات آموزشی - تربیتی هم‌اکنون از اولویت ویژه‌ای نسبت به گذشته برخوردار شده است. از سال ۱۳۶۷، مقارن با شکل‌گیری شورای تحقیقات در وزارت آموزش و پرورش، شاهد پیشرفتهایی در زمین بکر و دست‌نخورده پژوهشهای آموزشی - تربیتی هستیم. فلسفه وجودی این شورا را می‌توان تقویت و توسعه فعالیت‌های پژوهشی در نظام آموزش و پرورش خلاصه کرد تا یافته‌های تحقیقاتی بتوانند جایگاه اصلی خودشان را در سیاست‌گذاریها، برنامه‌ریزیها و تصمیم‌گیریهای آموزشی پرورشی پیدا کنند. (برای آگاهی بیشتر از هدفها و فعالیت‌های شورای تحقیقات به سرمقاله‌های فصلنامه تعلیم و تربیت در شماره‌های ۲۱، بهار ۱۳۶۹، ۲۲ و ۲۳ تابستان و پاییز ۱۳۶۹، ۲۵ بهار ۱۳۷۰ مراجعه کنید).

۲- بودجه تحقیقات آموزشی - تربیتی

اطلاعات کامل پیرامون میزان کفایت و روند روبه‌افزایش بودجه تحقیقات آموزشی - تربیتی را در کشورهای پاسخ‌دهنده، می‌توان از مطالعه مجموعه داده‌هایی که به سئوالهای ۲، ۳، ۴ مربوط می‌شوند به دست آورد، گرچه کشور آلمان به هیچیک از این پرسشها پاسخ نداده است و کشور ژاپن نیز پرسش شماره ۲ را که به میزان بودجه سالانه برای تحقیقات آموزشی - تربیتی مربوط می‌شود مسکوت گذاشته است؛ ولی در مورد کفایت

بودجه، پاسخ "منفی" و در مورد "روند افزایشی آن"، پاسخ مثبت داده است.

۲-۱- میزان بودجه

غیر از کشورهای آلمان و ژاپن که به پرسش مربوط به میزان بودجه پاسخ نداده اند، دو کشور از کشورهای پیشرفته در صنعت (اسپانیا و کانادا) و چهار کشور از کشورهای درحال پیشرفت (اندونزی، بلغارستان، سوریه و کویت) سهم اعتبارات تحقیقات آموزشی-تربیتی خود را از بودجه سالانه آموزش و پرورش بالاتر از ۳ درصد قید کرده اند. فقط سه کشور درحال توسعه (کوبا، لهستان و مجارستان) بودجه ای بین ۱ تا ۲ درصد برای تحقیقات آموزشی-تربیتی در نظر گرفته اند.

سه کشور از گروه اول (ایرلند، پرتقال و لوکزامبورگ) و چهار کشور از گروه دوم (تایلند، عمان، گینه و مالزی) میزان بودجه تحقیقاتی خود را بین ۰/۱ تا ۱ درصد اعلام داشته اند.

از کشورهای پیشرفته در صنعت تنها کره جنوبی و ۸ کشور از کشورهای درحال پیشرفت شامل: اردن، بحرین، بنین، پاکستان، شیلی، قبرس، مالدیو و نیجر برای تحقیقات آموزشی-تربیتی بودجه ای بین ۰/۱ تا ۰/۱ درصد کل بودجه آموزش و پرورش اختصاص داده اند. البته پنج کشور آلبانی، اتیوپی، چکسلواکی، رومانی و یونان را که به این پرسش پاسخ نداده اند از نظر دور داشت.

جدول شماره ۲- پرسش دوم (درصد بودجه تحقیقات)

۰/۱ تا ۰/۱		۰/۱ تا ۱		۱ تا ۲		۲ تا ۳		۳ و بالاتر		بدون پاسخ	
کشور	درصد	کشور	درصد	کشور	درصد	کشور	درصد	کشور	درصد	کشور	
۱	۱۲/۵	۳	۳۷/۵	-	-	-	-	۲	۲۵	۲	۲۵
۸	۳۳/۵	۴	۱۶/۵	۳	۱۲/۵	-	-	۴	۱۶/۵	۵	۲۱

۲-۲- کفایت بودجه

از کشورهای پیشرفته در صنعت سه کشور اسپانیا (با ۳ درصد به بالا)، ایرلند (با ۰/۱ تا ۱ درصد) و کانادا (با ۳ درصد به بالا)، و از کشورهای درحال پیشرفت سه کشور آلبانی (بدون اعلام)، کوبا (با ۱ تا ۲ درصد) و یونان (بدون اعلام)، سهم بودجه تحقیقاتی خود را کافی دانسته اند. این درحالی است که چهار کشور دیگر پیشرفته در صنعت (پرتقال، ژاپن، کره جنوبی و لوکزامبورگ) و همچنین تمامی کشورهای دیگر درحال پیشرفت (۲۱ کشور) سهم بودجه تحقیقات آموزشی-تربیتی خود را نا کافی دانسته اند.

جدول شماره ۳ - پرسش سوم (کفایت بودجه)

بدون پاسخ		نه		آری	
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
۱۲/۵	۱	۵۰	۴	۳۷/۵	۳
-	-	۸۷/۵	۲۱	۱۲/۵	۳

کشورهای پیشرفته درصنعت
کشورهای درحال پیشرفت

۲ - ۳ - روند افزایش بودجه

در مورد روند تغییر روبه افزایش بودجه تحقیقات آموزشی - تربیتی در ده سال گذشته پنج کشور پیشرفته درصنعت شامل اسپانیا، پرتغال، ژاپن، کره جنوبی و لوکزامبورگ آنرا درحال افزایش، و دو کشور ایرلند و کانادا آنرا ثابت اعلام کرده اند. ۱۴ کشور از کشورهای درحال توسعه (۵۸٪) بودجه تحقیقاتی خود را درحال افزایش و ۵ کشور (۲۱٪) آنرا ثابت و ۵ کشور دیگر (۲۱٪) آنرا درحال کاهش گزارش کرده اند.

جدول شماره ۴ - پرسش چهارم (روند تغییر در بودجه)

درحال افزایش		ثابت		درحال کاهش		بدون پاسخ	
فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
۵	۶۲/۵	۲	۲۵	-	-	۱	۱۲/۵
۱۴	۵۸	۵	۲۱	۲۱	-	-	-

کشورهای پیشرفته درصنعت
کشورهای درحال پیشرفت

در مجموع داده های چهار پرسش اول نشانگر این است که کشورهای پیشرفته درصنعت همواره به تحقیقات آموزشی - تربیتی اولویت می دهند. غالباً بودجه تعیین شده را برای این منظور کافی نمی دانند و روند روبه افزایش آنرا حفظ می کنند. درکنار آن، کشورهای درحال پیشرفت نیز برای تحقیقات آموزشی - تربیتی اولویت قایلند، اکثریت نزدیک به تمامی آنها بودجه تعیین شده را برای این منظور کافی نمی دانند و بیشتر از نیمی از آنها روند روبه افزایش آنرا نیز مدنظر دارند.

در مورد بودجه تحقیقات آموزشی - تربیتی در ایران باید توجه داشت که کل اعتبارات پژوهشی حوزه ستادی وزارت آموزش و پرورش از اجزاء زیر تشکیل شده است:

- الف: اعتبارات پژوهشی بخش آموزش و پرورش عمومی
- ب: اعتبارات پژوهشی آموزشهای فنی و حرفه ای

ج: اعتبارات پژوهشی سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی

د: اعتبارات پژوهشی سازمان عمران و نوسازی مدارس

جدول زیر اعتبارات جاری و روند تغییر اعتبار پژوهشی آن را از سال ۱۳۶۷ (آغاز برنامه اول

توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) تا سال ۷۱ (پایان برنامه اول) نشان می دهد.

جدول شماره ۵ - تغییرات سهم پژوهش از اعتبارات جاری آموزش و پرورش

سال	کل اعتبارات جاری (میلیون ریال)	کل اعتبارات پژوهشی (میلیون ریال)	سهم پژوهش (درصد)
۱۳۶۷	۶۷۶/۰۰۹	۶۱۶	۰/۰۹
۱۳۶۸	۷۵۹/۵۸۶	۶۲۶	۰/۰۸
۱۳۶۹	۹۶۹/۳۰۹	۱/۰۵۰	۰/ ۱۱
۱۳۷۰	۱/۳۰۷/۸۸۰	۲/۳۹۶	۰/ ۱۸
۱۳۷۱	۱/۵۸۵/۸۱۶	۲/۷۳۵	۰/۱۷

روند روبه افزایش تغییر در سهم اعتبارات تحقیقاتی و همچنین افزایش نسبت این اعتبار به اعتبارات جاری، امیدوارکننده می نماید و ایران را در حال حاضر در تعداد کشورهای قرار می دهد که همواره به تحقیقات آموزشی - تربیتی اهمیت می دهند و از روی جدّ به آن نگاه می کنند.

از دیدگاه کفایت بودجه باید گفت که اعتبارات پژوهشی وزارت آموزش و پرورش در سنوات گذشته، هرچند ناچیز و ناکافی، با توان و بضاعت علمی پژوهش و نیز بامیزان توجه به این مقوله در نظام آموزش و پرورش، تناسب و همخوانی داشته است. در چندسال اخیر به نسبت تحرک ایجادشده در این زمینه، اعتبارات مربوطه نیز افزایش یافته است. چنانچه این روند در آینده نیز ادامه پیدا کند، از این بابت مشکلی پیش رو نخواهد بود. هرچندکه ادامه این روند را نمی توان تضمین شده انگاشت.

۳ - هماهنگی بین سازمانهای تحقیقاتی

براساس اطلاعاتی که از پاسخهای پرسش شماره ۵ به دست آمده است، نحوه هماهنگی بین واحدهای گوناگونی که در کشورهای پاسخ دهنده دست اندرکار تحقیقات آموزشی - تربیتی هستند، از تنوع زیادی برخوردار است. در کشورهای پیشرفته در صنعت این هماهنگی عمدتاً سازمان یافته است، ولی هریک شیوه خاصی را انتخاب کرده اند که شباهتها و همسانیهای کمی می توان بین آنها شناسایی کرد. از جمله، آلمان توسط کمیسیون برنامه ریزی آموزشی و ارتقاء تحقیقات به این هدف می رسد. کشور اسپانیا از طریق نشریه ای ادواری با عنوان "طرح ملی برای تحقیقات آموزشی" که از طرف وزارت آموزش و پرورش

منتشر می‌شود، هدف را دنبال می‌کند. در کشور پرتغال "مؤسسه نوآوریهای آموزشی" که مؤسسه‌ای مستقل است مسئولیت هماهنگ کردن تحقیقات آموزشی - تربیتی را به عهده دارد. کشور ژاپن سالانه دو یا چند "اجلاس هماهنگی" بین وزارت آموزش و پرورش (مؤسسه ملی تحقیقات آموزشی) و سایر مؤسسات پژوهشی برگزار می‌کند و موضوعات تحقیقی مربوط را مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد. کشور کانادا از طریق کمیته‌هایی که اجلاسهای مشترک دارند و با انتشار گزارشهای این کمیته‌ها، هدف بالا را تعقیب می‌کنند.

در کشور لوکزامبورگ هماهنگی بین تحقیقات آموزشی - تربیتی توسط "دپارتمان تحقیقات و توسعه" که مستقیماً زیر نظر دولت فعالیت دارد تأمین می‌شود ولی به موجب قانون جدیدی که به تصویب رسیده است، در آینده‌ای نزدیک "دپارتمان هماهنگی تحقیقات آموزشی" زیر نظر مستقیم وزارت آموزش و پرورش این مسئولیت را به عهده خواهد گرفت. در کشور کره جنوبی نیز این مسئولیت به عهده وزارت آموزش و پرورش است. تنها کشور ایرلند به این پرسش پاسخ نداده است.

کشورهای درحال پیشرفت نیز انجام این مهم را به طریقه‌های گوناگون به ثمر می‌رسانند. داده‌های این کشورها را می‌توان به چهار دسته مجزا از هم تقسیم کرد:

دسته اول کشورهایی که با همکاریهای توأمان وزارت آموزش و پرورش و دانشگاه، هماهنگی بین تحقیقات آموزشی - تربیتی را سازماندهی می‌کنند. مثلاً در سوریه بین "دایره تحقیقات" و دانشکده علوم تربیتی، نوعی هماهنگی وجود دارد. یا در عمان بین "دپارتمان تحقیقات آموزشی" وابسته به وزارت آموزش و پرورش و "مرکز تحقیقات آموزشی" وابسته به دانشگاه سلطان قابوس، در زمینه تعیین اولویتها و انجام طرحهای تحقیقاتی هماهنگی وجود دارد. همچنین در مجارستان "مؤسسه هماهنگی ملی" وجود دارد که هماهنگ کردن تحقیقات آموزشی - تربیتی در سطح وزارت آموزش و پرورش و دانشکده‌های علوم تربیتی را بر عهده دارد. این مؤسسه در استانها نیز شعبه دارد.

دسته دوم کشورهایی که وزارت آموزش و پرورش آنها مستقلاً چنین وظیفه‌ای را به عهده گرفته است. مثلاً در کشور ایتالیایی "مؤسسه تحقیقات و برنامه‌ریزی درسی" وزارت آموزش و پرورش، وظیفه هماهنگ کردن تحقیقات آموزشی - تربیتی در سطح این وزارتخانه را به عهده دارد و این در حالی است که "مؤسسه تحقیقات دانشگاه آدیس آبابا" مسئول هماهنگ کردن کلیه فعالیتهای تحقیقاتی در وزارتخانه‌های مختلف می‌باشد. در اردن "کمیته تحقیقات آموزشی" وابسته به وزارت آموزش و پرورش هماهنگ کننده تحقیقات آموزشی - تربیتی در سازمانهای مختلف است. در کشور اندونزی "دفتر تحقیقات و توسعه" وزارت آموزش و پرورش چنین نقشی را ایفا می‌کند. در بحرین "مرکز تحقیقات آموزشی و توسعه" در وزارت آموزش و پرورش، علاوه بر نظارت بر انجام تحقیقاتی که هر سال توسط کمیته آموزش و پرورش به تصویب می‌رسد، مسئول هماهنگ کردن طرحهای تحقیقات آموزشی - تربیتی نیز هست. در بلغارستان نیز وزارت آموزش و پرورش چنین وظیفه‌ای را

به‌عهده دارد. در رومانی هماهنگی بین تحقیقات آموزشی-تربیتی از طریق "دپارتمان برنامه‌ریزی درسی" در وزارت آموزش و پرورش صورت می‌پذیرد. در وزارت آموزش و پرورش مالزی، کمیته‌ای به‌نام "کمیته‌های مشاوره‌ای تحقیقات آموزشی" وجود دارد که زیر نظر یک مدیرکل اداره می‌شود؛ این کمیته مسئول تعیین اولویتهای تحقیقاتی، هماهنگی، نظارت و تأمین بودجه تحقیقات است. در قبرس نیز هماهنگی بین دستگاههای مختلف تحقیقاتی توسط "مؤسسه علوم تربیتی" صورت می‌گیرد.

دسته سوم کشورهایی که با روشی خاص و منحصر به‌فرد چنین وظیفه‌ای را به‌عهده دارند، از جمله آلبانی، حالت چندگانه‌ای وجود دارد که سازمانهای مختلف از قبیل "مؤسسه تحقیقات تربیتی"، "دانشگاه"، "مؤسسه علوم تربیتی" و "هسته‌های تربیتی" در مناطق مختلف کشور درگیر این قضیه می‌باشند. در کوبا طرحهای تحقیقاتی در نشست مشترک مؤسسات تحقیقاتی تصویب می‌شوند و اجرای یک طرح در یک منطقه از کشور مانع از اجرای آن در منطقه‌ای دیگر نیست. هماهنگی بین نهادهای مختلف تحقیقاتی، توسط "مؤسسه مرکزی علوم تربیتی" تأمین می‌گردد. کشور کویت این هماهنگی را توسط "کمیته‌های مشترک" صورت می‌دهد. در گینه فقط دو مؤسسه تحقیقاتی وجود دارد و هماهنگی بین این دو، در سطح مدیریت انجام می‌شود.

دسته چهارم کشورهایی هستند که بین واحدهای تحقیقاتی آنها در عمل هماهنگی چندانی وجود ندارد. کشورهای بنین، پاکستان، تایلند، چکسلواکی، نیجر و یونان جزو این دسته هستند.

ضمناً چهار کشور لهستان، مالدیو، شیلی و کره جنوبی به این پرسش پاسخ نداده‌اند. در ایران شورای پژوهشهای علمی کشور^۴، علی‌الاصول متولی این مهم در کلیه زمینه‌ها، از جمله پژوهشهای حوزه علوم تربیتی و روانشناسی می‌باشد. اما تاکنون شاهد آثار و نتایج ملموسی که حاصل فعالیت‌های این شورا باشد، نبوده‌ایم. افزایش بهره‌وری از بضاعت موجود پژوهشگران در کشور و جلوگیری از هدر رفتن منابع در برابر ناهماهنگیهای موجود، از اهم اموری است که باید به آن توجه شود. امید می‌رود با به‌اجراء گذاردن مجموعه فعالیتها و اقداماتی که به‌منظور افزایش میزان آگاهی پژوهشگران مؤسسات پژوهشی، مجریان و دست‌اندرکاران از سوی شورای تحقیقات وزارت آموزش و پرورش به‌عمل آمده‌است، تا حدودی شاهد ایجاد هماهنگی لازم در این زمینه باشیم. از جمله اقدامات یادشده می‌توان به انتشار "پژوهشنامه آموزشی" و همچنین به برگزاری سمینار ارائه یافته‌های پژوهشی در حوزه علوم تربیتی و روانشناسی^۵، اشاره کرد. به هر تقدیر، ضرورت طرح‌ریزی اقدامات سازمان‌یافته‌تری در زمینه ایجاد هماهنگیها، لازم و اجتناب‌ناپذیر می‌نماید.

۴ - نقش وزارت آموزش و پرورش در تعیین اولویتها و اجرای تحقیقات آموزشی - تربیتی

نقش وزارت آموزش و پرورش در کشورهای پاسخ دهنده پیرامون تعیین اولویتها، سازماندهی و اجرای تحقیقات آموزشی - تربیتی از پرسشهای ۶، ۷ و ۸ مشخص می گردد.

۴ - ۱ - تعیین اولویتها

پنج کشور پیشرفته در صنعت شامل اسپانیا، پرتغال، کره جنوبی، کانادا و لوکزامبورگ و نیز ۲۲ کشور در حال پیشرفت، تعیین اولویتهای تحقیقاتی و انتشار این اولویتهای بین مؤسسات تحقیقاتی را از مسئولیتهای مستقیم وزارت آموزش و پرورش قلمداد کرده اند. از گروه اول فقط دو کشور ایرلند و ژاپن این مسئولیت را برعهده وزارت آموزش و پرورش ندانسته اند و کشور آلمان اصلاً به این پرسش پاسخ نداده است. و از گروه دوم تنها پاکستان و نیجر اعلام کرده اند که تعیین اولویتهای تحقیقاتی از وظایف وزارت آموزش و پرورش نیست.

جدول شماره ۶ - پرسش ششم (وزارت آموزش و پرورش و تعیین اولویتهای تحقیقاتی)

آری		نه		بدون پاسخ	
فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
۵	۶۲/۵	۲	۲۵	۱	۱۲/۵
۲۲	۹۱/۷	۲	۸/۳	-	-

کشورهای پیشرفته در صنعت
کشورهای در حال پیشرفت

۴ - ۲ - درگیری تحقیقاتی ادارات آموزش و پرورش در استانها

سه کشور پیشرفته در صنعت (اسپانیا، پرتغال و کره جنوبی) و ۱۲ کشور از کشورهای در حال پیشرفت اعلام داشتند که در کشور آنها ادارات آموزش و پرورش استان نقش مهمی در اجرای طرحهای تحقیقات آموزشی - تربیتی ایفا می کنند این درحالی است که سه کشور ایرلند، ژاپن و کانادا، (این نقش را وظیفه اصلی دانسته اند) و لوکزامبورگ (که اصلاً استان ندارد) از گروه اول، و نیز ۱۱ کشور از گروه دوم اظهار کرده اند که ادارات آموزش و پرورش استان در این زمینه نقش مهمی به عهده ندارند. کشور آلمان از گروه اول و کشور بحرین از گروه دوم در این مورد سکوت کرده اند.

جدول شماره ۷- پرسش هفتم - تحقیقات آموزشی- تربیتی و ادارات آموزش و پرورش استان

آری		نه		بدون پاسخ	
فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
۳	۳۷/۵	۴	۵۰	۱	۱۲/۵
۱۲	۵۰	۱۱	۴۶	۱	۴

کشورهای پیشرفته درصنعت

کشورهای درحال پیشرفت

۴- ۳- حضور واحد تحقیقاتی در تشکیلات سازمانی ادارات آموزش و پرورش استان در گروه اول ۶ کشور اسپانیا، پرتغال، ژاپن، کره جنوبی، کانادا و لوکزامبورگ (تک استانی)، و در گروه دوم ۹ کشور آلبانی، بحرین، پاکستان، چکسلواکی، سوریه، عمان، کوبا، کویت و گینه دارای تشکیلات خاص در ادارات آموزش و پرورش استانها هستند که به امر تحقیقات آموزشی- تربیتی مبادرت می ورزند. کشور ایرلند از گروه اول و ۱۴ کشور از گروه دوم در ادارات استانی چنین تشکیلاتی ندارند. کشورهای آلمان و ایتویپی به ترتیب از گروه اول و دوم به پرسش مربوط پاسخ نداده اند.

جدول شماره ۸- پرسش هشتم - تشکیلات سازمانی در آموزش و پرورش استانها

آری		نه		بدون پاسخ	
فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
۶	۷۵	۱	۱۲/۵	۱	۱۲/۵
۹	۳۷/۵	۱۴	۵۸/۵	۱	۴

کشورهای پیشرفته درصنعت

کشورهای درحال پیشرفت

وزارت آموزش و پرورش ایران از سال ۱۳۶۸ نقش اصلی و اساسی خود را در تعیین اولویتها و اجرای تحقیقات آموزشی- تربیتی به عهده گرفته است. در این سال شورای تحقیقات وزارت آموزش و پرورش مجموعه ای تحت عنوان "عناوین و اولویتهای تحقیقاتی" منتشر کرد و از این طریق موضوعات قابل پژوهش و مرتبط با مسایل و مشکلات نظام تعلیم و تربیت کشور را در دسترس پژوهشگران و علاقه مندان قرارداد. این مجموعه در اردیبهشت ۱۳۶۹ به تصویب نهایی رسید. پس از گذشت قریب دو سال از انتشار این مجموعه، و به موجب مصوبه شورای تحقیقات در سال ۱۳۷۰، اینک موضوع تجدیدنظر در این مجموعه و تبدیل نمودن آن به مجموعه ای سودمندتر و قابل استفاده تر در دستور کار این شورا قرار گرفته است. انتظار می رود این مهم قبل از پایان سال ۱۳۷۰ به پایان برسد و نتیجه حاصل در اختیار علاقه مندان قرار گیرد.

با تصویب آیین نامه تشکیل شوراهای تحقیقات استانی در ادارات کل آموزش و پرورش کشور

در اواخر سال ۱۳۶۹، و آغاز به کار این شوراهای از ابتدای سال ۱۳۷۰، شاهد تحرک پژوهشی یسابقه‌ای در سطح استانهای کشور هستیم. شاید به سبب نوپا بودن این رشته از فعالیتها در استانها هنوز نتوان انتظار ایفای نقش عمده‌ای در عرضه فعالیتهای پژوهشی از آنها داشته باشیم. ولی، سرعت شکل‌گیری این شوراهای و گزارشهای واصله از برنامه‌ریزها و اقداماتی که در این راستا به عمل آورده‌اند نشانگر این است که ایفای چنین نقشی در آینده‌ای نه‌چندان دور، محتمل به نظر می‌رسد. شوراهای تحقیقات استانی با استفاده از الگوی شورای تحقیقات وزارت، و با وظایف و مسئولیتهای پیش‌رو کم‌مشابه، ولی در سطوحی متفاوت، تشکیل شده‌اند. همانگونه که شورای تحقیقات وزارت ظرف تشکیلاتی مناسب و پایداری جهت استمرار حیات فعالیتهای پژوهشی در سطح وزارت نمی‌باشد، شوراهای تحقیقات استانی نیز ظرف ایده‌آلی برای پژوهش در سطح استانها نخواهد بود. لذا برای نهادی نمودن امر پژوهش و تثبیت این رشته از فعالیتها، باید درصدد طراحی ظرف تشکیلاتی مناسب، چه در سطح وزارت آموزش و پرورش و چه در سطح ادارات کل استانها، بود که این مهم در حال حاضر در دستور کار شورای تحقیقات وزارت قرار دارد و امید می‌رود در آینده‌ای نزدیک به ثمر بشیند.^۱

۵ - تربیت نیروی انسانی

شیوه‌های تربیت محققان و آماده‌سازی نیروی انسانی برای فعالیتهای پژوهشی در کشورهای مختلف از تنوع و گونه‌گونی بیشتری برخوردار است. علاوه بر استفاده از روشهای متداول، مانند برگزاری دوره‌های ویژه در سطح فوق‌لیسانس و دکتری، گنجاندن دروس خاصی در دوره‌های فوق‌لیسانس و دکتری، و نیز دایرکردن دوره‌های آموزش ضمن خدمت برای کارکنانی که مسئولیت انجام طرحهای تحقیقاتی را به عهده دارند، موارد دیگری نیز از قبیل اعزام دانشجو به خارج از کشور (غالباً از جانب کشورهای در حال پیشرفت) عنوان شده است.

بسیاری از کشورها برای تأمین نیروی انسانی مورد نیاز فعالیتهای چندگانه دارند. به همین سبب دو یا سه گزینه سؤال مربوط را انتخاب کرده‌اند. در جدول زیر فراوانیها و نسبتها با احتساب گزینه‌های متعدد در پاسخها تنظیم شده‌اند.

نکته جالب این که تمامی کشورها در هر دو گروه به مسأله آموزش و تربیت نیروی انسانی برای انجام تحقیقات تا میزان قابل ملاحظه‌ای بها می‌دهند و تلاش می‌کنند به طرق گوناگون نیروهای مورد نیاز خود را تربیت کنند. کشورهای پیشرفته در صنعت برای تربیت متخصصان مستقل در سطح کارشناسی ارشد و دکتری نیازی احساس نکرده‌اند. اسپانیا به مراکز آموزش عالی کمک‌هزینه اعطا می‌کند تا برای آموزش و پرورش، محققان آموزشی تربیت کنند. کانادا فارغ‌التحصیلان رشته‌های تحصیلی همانند جامعه‌شناسی و مدیریت را نیز برای تحقیق در مسایل آموزش و پرورش استخدام می‌کند. لوکزامبورگ در برنامه‌های همکاریهای آموزشی در سطح اروپا مشارکت دارد.

جدول شماره ۹ - پرسش نهم - آموزش و تربیت پژوهشگران

دوره‌های ویژه در سطح کارشناسی ارشد و دکتری		گنجاندن دروس تحقیق در دوره‌های فوق لیسانس و دکتری		آموزش‌های ضمن خدمت برای نیروهای دست‌اندرکار		موارد دیگر	
فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
-	-	۸	۱۰۰	۵	۶۲/۵	۳	۳۷/۵
۷	۲۹	۱۱	۴۶	۱۷	۷۱	۷	۲۹

کشورهای پیشرفته در صنعت

کشورهای در حال پیشرفت

در ایران علاوه بر قابلیت‌های پژوهشی که فارغ‌التحصیلان دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری از طریق گذراندن درس‌های آمار و روش تحقیق کسب می‌کنند، آموزش‌های ضمن خدمت در این زمینه‌ها نیز برای کارشناسان و دست‌اندرکاران طرح‌های پژوهشی وزارت آموزش و پرورش ترتیب داده می‌شود. شورای تحقیقات وزارت آموزش و پرورش از بدو تأسیس تا کنون دوره‌های متعدد مقدماتی و پیشرفته اینگونه آموزش‌ها را برگزار کرده‌است و در نظر دارد ارائه این آموزش‌ها را با استفاده از روش‌های آموزش چند رسانه‌ای به میزان قابل توجهی توسعه دهد.

نگارندگان اعتقاد دارند که یکی از طرق تأمین نیروی انسانی لازم و پرکردن خلأ پژوهشگران علوم تربیتی و روانشناسی، طراحی و به اجرا درآوردن دوره‌های کارشناسی ارشد علوم تربیتی با گرایش آمار و روش تحقیق می‌باشد. این مطلب در یکی از بندهای توصیه‌نامه پایان اولین گردهمایی شوراها و تحقیقات استانی^۷ نیز مورد تأکید قرار گرفته‌است.

۶ - مدارس تجربی به عنوان عامل مهم در تحقیقات آموزشی - تربیتی

بیشتر کشورهای پیشرفته در صنعت به وجود مدارس تجربی بهامی دهند. انتخاب گزینه‌های سؤال دهم این علاقه را نمایان می‌سازد. دو کشور آلمان و کره جنوبی وجود این مدارس را مهم و موجود اعلام کرده‌اند. کشورهای اسپانیا، ژاپن و کانادا آنرا غیرمهم دانسته‌اند؛ ولی متذکر شده‌اند که گرایش عمومی بدان سو است که طرح‌های تحقیقاتی در مدارس معمولی منتخب به اجرا گذاشته شوند تا بتوان رهیافت‌های نوین آموزشی را تعمیم بخشید. در ایرلند و پرتغال نیز برای اجرای طرح‌های تحقیقاتی، مدارس موجود را به طور تصادفی انتخاب می‌کنند و در طول اجرای طرح، این مدارس را تحت عنوان "مدارس تجربی" می‌نامند.

۱۳ کشور در حال پیشرفت، وجود این مدارس را مهم دانسته و اعلام داشته‌اند که در حال حاضر این مدارس دایر و مشغول فعالیت هستند. چهار کشور مدارس تجربی را مهم ولی غیردایر اعلام کرده‌اند. سه کشور اندونزی، بحرین و عمان آنرا غیرمهم تلقی کرده و اظهار داشته‌اند تحقیقات آموزشی - تربیتی را می‌توان به طور تصادفی در هر مدرسه به اجرا گذاشت. پاکستان معتقد است این مدارس از نظر تئوری مهم هستند. به همین سبب

"مدارس تجربی" در این کشور تأسیس شدند، ولی پس از مدتی عملاً به مدارس عادی تبدیل گشتند و تأسفی در اثر این بی توجهی به جا مانده است. کشور مالدیو نیز وجود این مدارس را یکی از ملزومات اصلی تحقیقات می داند، ولی در حال حاضر هیچ برنامه‌ای برای تأسیس آنها ندارد. در مالزی هم مدارس وجود دارند که قبل از تصمیم‌گیری‌های عام؛ طرح‌های تحقیقاتی در آنها به اجرا گذاشته می‌شوند.

جدول شماره ۱۰ - پرسش دهم - اهمیت مدارس تجربی

مهم و موجود		مهم ولی غیرموجود		غیر مهم		موارد دیگر	
فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
۲	۲۵	-	-	۳	۳۷/۵	۳	۳۷/۵
۱۳	۵۴	۴	۱۶/۵	۳	۱۲/۵	۴	۱۶/۵

کشورهای پیشرفته در صنعت
کشورهای در حال پیشرفت

مدارس تجربی می‌توانند نقش سازنده‌ای در تقویت بنیه علمی تصمیم‌گیرها و برنامه‌های آموزش و پرورش داشته باشند. گرچه نظام آموزش و پرورش کشور ما تاکنون از وجود چنین مدارسی به‌طور جدی و پیگیری بهره‌برده است^۸، ولی انتظار می‌رود حرکت اخیر که به قصد سازمان‌دادن به فعالیتهای پژوهشی آغاز شده است، بتواند درخصوص راه‌اندازی مدارس تجربی و برخوردارنمودن آموزش و پرورش کشور از آزمایشگاههای لازم نیز تصمیم مقتضی اتخاذ کند.

جالب اینکه شورای تحقیقات وزارت آموزش و پرورش پس از حدود یکسال بحث و بررسی، در دیماه ۱۳۷۰، آیین‌نامه تأسیس مدارس ضمیمه دانشکده‌های علوم تربیتی - روانشناسی و مراکز تربیت معلم را تصویب کرده است. تأسیس این مدارس که خود نوعی از مدارس تجربی به حساب می‌آیند^۹، گام مثبتی در جهت ایجاد ظرفیت لازم آزمایشگری در نظام تعلیم و تربیت میهن اسلامی است و بسط و توسعه آن نویدبخش تحولی مطلوب در این زمینه خواهد بود.

جمع‌بندی

در پایان می‌توان موقعیت تحقیقات آموزشی - تربیتی در جمهوری اسلامی ایران را امیدوارکننده دانست که در صورت تداوم و توسعه یافتن تلاشهای مربوطه و تبدیل شدن نهال پژوهش به درختی تنومند و ریشه‌دار، محققاً نظام تعلیم و تربیت کشور از چشم‌انداز امیدوارکننده‌تری نیز برخوردار خواهد شد. بدیهی است نقطه عطف جریان پژوهش و شرط تحقق این مهم، به کارگیری یافته‌های پژوهشی است^{۱۰}؛ که در غیر این صورت مجموعه تلاشها و اقدامات به عمل آمده ابر و عقیم باقی خواهند ماند. این موضوع گرچه در

پرسشنامه مرکز تحقیقات آموزشی مطرح نگردیده و بدین ترتیب از تجربیات ۳۲ کشور مورد مطالعه بی اطلاع مانده ایم، ولی اکنون دستاورد مطالعات کشورهای مختلف در این خصوص در اختیار می باشد که قطعاً باید مورد توجه، مذاقه و استفاده قرار گیرد. تنها از این طریق است که می توان پژوهش را گذرگاه تحول در آموزش و پرورش کشور به حساب آورد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

زیرنویسها:

- ۱ - این پرسشنامه حاوی ۱۱ سؤال بود که آخرین سؤال آن به معرفی ۳ مؤسسه پژوهشی-تربیتی برجسته کشور اختصاص داشت.
- ۲ - هیأت نمایندگی جمهوری اسلامی ایران به ریاست دکتر سپهری‌راد معاونت برنامه‌ریزی وزارت آموزش و پرورش و با همراهی آقایان دکتر علیمحمد کاردان استاد دانشگاه تهران و کرسی معاونت آموزشی نهضت سوادآموزی در این کنفرانس شرکت کردند.
- ۳ - لازم است از همکاریهای واحد فعالیتهای بین‌المللی مرکز تحقیقات آموزشی به سرپرستی خانم فاطمه فقیهی قزوینی در استخراج و جمع‌بندی پرسشنامه‌ها سپاسگزاری شود.
- ۴ - ریاست این شورا به عهده معاون اول ریاست جمهوری است و دبیری آن به عهده معاون پژوهشی وزارت فرهنگ و آموزش عالی گذاشته شده‌است.
- ۵ - این سمینار قرار است برای اولین بار در سال ۱۳۷۱ برگزار و در سالهای آینده نیز تکرار شود.
- ۶ - خوشبختانه مقارن با تشکیل شوراهای تحقیقات استانی برای اولین بار، و با تصویب سازمان امور اداری و استخدامی کشور، تشکیلات سازمانی ادارات کل استانها از پست کارشناسی تحقیقات برخوردار شده‌است. شاعل این پست دبیر شورای تحقیقات استان نیز می‌باشد. این پست سازمانی در حال حاضر یگانه معرف جایگاه تشکیلاتی تحقیقات آموزشی - تربیتی در استانها است.
- ۷ - این گردهمایی در تاریخ ۲۷ تا ۲۹ شهریور ۱۳۷۰ با حضور اعضای شوراهای تحقیقات استانی در تهران برگزار شد.
- ۸ - پیش از انقلاب اسلامی ایران تعداد معدودی مدرسه تجربی با عنوان "مدارس طرح آموزشی ایران" با همکاری یونسکو آغاز به کار کردند ولی فرصت نیافتند تجربیات خود را دنبال کنند. گزارش علمی درباب مدارس تجربی در ایران سیدعلی اکبر مرعشی، ۱۳۶۹، دبیرخانه شورای تحقیقات، وزارت آموزش و پرورش.
- ۹ - "جایگاه مدارس تجربی در آموزش و پرورش"، دکتر محمود مهرمحمدی، فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره پاییز و زمستان ۱۳۷۰.
- ۱۰ - توسعهٔ کساربت بسافته‌های پژوهشی: "چرا و چگونه". دکتر محمود مهرمحمدی، "در پژوهش در آموزش و پرورش"، مجموعهٔ سخنرانیهای ارائه‌شده در اولین گردهم‌آیی سراسری شوراهای تحقیقات استانی، دبیرخانهٔ شورای تحقیقات، ۱۳۷۰.